

Journal of Social Research in Uzbekistan**JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH IN UZBEKISTAN**

journal homepage:

<https://topjournals.uz/index.php/jsru>**REFLECTIONS ON THE FORMATION OF ANCIENT STATEHOOD AND EARLY GOVERNANCE****M. M. Shakasimov***Master's student**University of Exact and Social Sciences**Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE****Key words:** ancient statehood, governance, state, Central Asia, Uzbekistan, bronze.**Abstract:** This article analyzes and discusses considerations regarding the formation of ancient statehood and early governance.**Received:** 13.01.25**Accepted:** 15.01.25**Published:** 17.01.25**QADIMGI DAVLATCHILIK VA DASTLABKI BOSHQARUVNING SHAKLLANISHIGA DOIR MULOHAZALAR****M. M. Shakasimov***Magistratura talabasi**Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti**Toshkent, O'zbekiston***MAQOLA HAQIDA****Kalit so'zlar:** qadimgi davlatchilik, boshqaruv, davlat, O'rta Osiyo, O'zbekiston, bronza.**Annotatsiya:** Ushbu maqolada qadimgi davlatchilik va dastlabki boshqaruvning shakllanishiga doir mulohazalar tahlil va muhokama qilingan.**РАЗМЫШЛЕНИЯ О ФОРМИРОВАНИИ ДРЕВНЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И РАННЕМ УПРАВЛЕНИИ****M. M. Шакасимов***студент магистратуры**Университет точных и социальных наук**Ташкент, Узбекистан***О СТАТЬЕ****Ключевые слова:** древняя государственность, управление,**Аннотация:** В статье анализируются и обсуждаются соображения, касающиеся

Davlat yoki shahar-davlat ma'lum hududlarni o'z nazoratiga olishi va bu hududlarni kengaytirib borishi natijasida chegaralar paydo bo'lgan. Hududlarning kengayishi va chegaralarning o'zgarishi natijasida davlatlar o'rtasida urushlar kelib chiqadi. Chegaralar masalasida ta'kidlash joizki, qadimgi davrlarda ular ko'p hollarda tog'lar va dasht hududlari orqali, ayrim hollarda esa daryolar orqali o'tgan. Shuning uchun ham tarixiy yondashuv shuni talab etadiki, tarixning turli davrlarida davlatlar chegaralari o'zgarib turgan va hozirgi siyosiy chegaralarga mutlaqo mos kelmaydi.

O'rta Osiyo, umuman O'zbekiston hududlarida dastlabki davlatchilikning paydo bo'lishi masalalari tadqiqotchilar orasida hamon bahslarga sabab bo'lib kelmoqda. Bu o'rinda ushbu jarayonga asosiy turtki bo'lib yanada jadallashtirgan omillarni aniqlash nihoyatda muhimdir.

Bronza davridayoq sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik O'rta Osiyo xo'jaligining asosini tashkil etgan. Sug'orma dehqonchilikning yuqori unumdor shakllari jamiyatda hal qiluvchi o'zgarishlarga olib keldi.

Xususan, dehqonchilik rivoji natijasida qo'shimcha mahsulot va xususiy mulk ko'rinishlari paydo bo'ldi. O'rta Osiyoda ilk davlat uyushmalari sun'iy sug'orish birmuncha qulay bo'lgan. Amudaryo (yuqori, o'rta, quyi) oqimlari bo'ylarida, Murg'ob vohasida, Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida shakllanib rivojlanadi. Bunday holatni dunyo tarixidagi dastlabki davlatlar – Misr (Nil) va Mesopotamiya (Dajla va Frot) misolida ham kuzatish mumkin. Demak, dastlabki yirik shahar markazlarining paydo bo'lish muammolari davlatlar paydo bo'lishi masalalari bilan uzviy bog'liq muammo hisoblanadi.

Ta'kidlash joizki, hozirga qadar yetib kelgan yozma manbalar O'rta Osiyo hududlarida ilk davlatlar paydo bo'lishi haqida nisbatan aniq ma'lumotlar bermaydi. Bu o'rinda arxeologik ma'lumotlarning ahamiyati beqiyosdir.

Jamiyat hayotida metallning keng yoyilishi – dastlabki shaharlar va davlatchilikning asosiy omillardan biri hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib O'rta Osiyoning juda ko'plab bronza va ilk temir davri yodgorliklaridan ishlab chiqaruvchi xo'jalik bilan bevosita bog'liq bo'lgan metall qurollar topib o'rganilgan. Mehnat qurollarining metalldan ishlanishi mehnat unumdorligining yanada oshishiga keng imkoniyatlar yaratdi.

So'nggi bronza davriga kelib hunarmandchilikning ixtisoslashuvi va alohida xo'jalik tarmog'i sifatida shakllanib rivojlanishi jamiyatdagi iqtisodiy taraqqiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, asosini ilk shaharlar tashkil etgan davlatchilikning paydo bo'lishi uchun muhim bo'lgan qo'shimcha mahsulot ko'payishiga turtki bo'ldi.

Ilk davlatlarning paydo bo'lishida ilk shaharlardagi o'zaro ayirboshlash, savdo-sotiq va madaniy aloqalarning ham ahamiyati nihoyatda katta bo'lgan. So'nggi bronza davriga kelib shimoldagi ko'chmanchi chorvador qabilalar va janubdagi o'troq dehqonchilik aholisi o'rtasida o'zaro mol ayirboshlash va madaniy aloqalar yanada jadallashadi.

Janubiy va shimoliy hududlardan topilgan topilmalardagi juda ko'pgina o'xshashliklar bu hududlar o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy va madaniy aloqalardan, qadimgi yo'llarning taraqqiy etganligidan dalolat beradiki, bu jarayonlar ham dastlabki shaharlar bilan birga ilk davlatchilikning asosiy omillaridan hisoblanadi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, turli tarixiy-madaniy viloyatlarda joylashgan yirik mustahkam maskanlar o'rni va atroflarida (Sopolli, Jarqo'ton, Namozgoh, Dalvarzintepa, Qiziltepa, Yerqo'rg'on, Bandixon, Uzunqir) dastlabki shahar markazlari shakllanib rivojlana boshlaydi.

Ilk shaharlar qishloqlardan iqtisodiy, siyosiy va madaniy mavqei bilan ajralib turgan. Bunday shaharlar o'zlari joylashgan vohalarning siyosiy, iqtisodiy, madaniy, diniy va harbiy markazlari vazifalarini bajargan bo'lishi shubhasizdir. Davlatning dastlabki bosqichlarini o'rganishda Zardushtiylarning muqaddas diniy kitobi Avestoning ahamiyati beqiyosdir. Olimlarning e'tirof etishlaricha, Avesto Sharq xalqlari qadimgi davrini tadqiq etishda hozircha muhim manba bo'lib, u o'zining bu ahamiyatini bundan buyon ham saqlab qoladi. Bu kitob dastavval, e'tiqodlar, tillar va dinlar, bir so'z bilan aytganda, ma'naviy hayot rivojlanishi bosqichlari haqidagi ilk to'plam ham hisoblanadi.

Ta'kidlash lozimki, bu jarayonlar davlatchilik va iqtisodiy rivojlanishning umumiy doirasida bo'lib o'tgan. Avesto davri turli qabila va elatlar, jamoalar e'tiqodlarining mukammal jahon dini darajasidagi din bilan almashayotgan davr edi. Shuningdek bu davr tub iqtisodiy o'zgarishlar va ishlab chiqarishda sifatiy o'lg'a siljishlar davri bo'lganligi bilan ham izohlanadi-ki, bu holat ierarxik tuzumga ega bo'lgan davlatchilik hamda urbanizatsiyaning yangi bosqichga ko'tarilishiga, kasbiy hunarmandchilik, birinchi galda, metallurgiyaning rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratgan edi. Mis, bronza keyinroq esa temirning paydo bo'lishi ishlab chiqarishdagi katta o'zgarishlarga, jumladan, hunarmandchilikning maxsus tarmoqlarga ajratilishiga va mahsulot ayirboshlashga olib keldi-ki, bu jarayon shaharlarning shakllanishi hamda rivojlanishiga, dehqonchilik va chorvador aholi turmush tarzida tub o'zgarishlar bo'lishiga imkon yaratdi.

Avestoda ilk davlat uyushmalari hisoblangan bir qator tarixiy-madaniy viloyatlar sanab o'tiladi. Ular orasida Aryanam Vayjo (oriylar tekisligi), Sug'da, Mouru, Bahdi, Nisaya kabilar bo'lib, fikrimizcha, ular O'rta Osiyo, Janubiy Ural oldi va Markaziy Qozog'iston hududlarida joylashgan. Bu ulkan mintaqada muhim polimetallar makonlari, Amudaryo va Sirdaryo quyi oqimlarida keng yaylov hududlar, Baqtra, Mavr, Niso va Sug'da urbanizatsiyalashgan markazlar mavjud edi.

Avesto madhiyalarida ma'lum ijtimoiy bosqichlardagi izchillik va ierarxiyani kuzatish mumkin. Shuningdek, Avestoda ilk shaharlar shakllanishi bosqichlari Axuramazda farmoni bilan dastlabki odam Yima tomonidan mustahkamlangan "vara" bunyod etishi misolida ko'zatiladi. Bunday "vara"lardan biri arxeologlar tomonidan Janubiy Ural-Qozog'iston "shaharlar o'lkasi"dan topilgan bronza davriga oid Arkaim yodgorligida bo'lishi mumkin.

Arkaim yodgorligi bir necha mustahkamlangan manzilgohlardan iborat bo'lib, handaqlar va ko'p qatorli mudofaa devorlari bilan o'rab olingan, kirish qismi himoyalangan. Yodgorlik murakkab va aniq tuzilishga ega. Yodgorlik hududlaridan hunarmandchilikning avvalo, metall eritish va unga ishlov berishning izlari, bronzadan yasalgan buyumlar topilgan. Avesto madhiyalarida eslatilgan "vara" shaklidagi himoyalangan inshootlar bunyod etilishi shahar madaniyati belgilarini, ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning yuqori darajasini, nomdavlatlar ko'rinishidagi shaharlar shakllanishini o'zida aks ettiradi.

Bu jarayonning bosqichma-bosqich rivojlanishi esa O'rta Osiyoning janubiy va markaziy hududlarida kuzatiladi. Ko'pchilik tadqiqotchilarning fikrlariga qaraganda, O'rta Osiyoda eng qadimgi davlatlarning shakllanish jarayoni dehqon-chorvachilik iqtisodiyoti, ixtisoslashgan hunarmandchilik va shahar markazlarining paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi kunga qadar olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijalari bu hududlardailk temir davridagi ijtimoiy-siyosiy rivojlanishning ayrim muhim masalalarini yangi asosda izohlashga imkoniyat yaratadi. Ammo, shunga qaramasdan bu masala to'liq yechimini topmagan bo'lib, xususan, O'rta Osiyo eng qadimgi davlatlari tipologiyasiva xronologiyasi, davlatchilik taraqqiyotida ilk shaharlarning ahamiyati muammosi shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Davlatchilikning paydo bo'lishi va rivojlanishiga turlicha yondoshuvlar, nazariyalar, davlatchilik tiplari va shakllari masalalari bo'yicha batafsil ma'lumot olish uchun so'nggi yillarda qiyosiy tahlil etilgan quyidagi ishlarga qarang: Аскарлов А.А., Ширинов Т.Ш. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Средней Азии. –Самарканд: Институт археология АН РУз, 1993. – С. 132-140.
2. Кашанина Т.В. Происхождение государстваиправа. Современные трактовки и новые подходы. – М.: Знание, 1999. – С. 51-103, 316-332;
3. Ртвеладзе Э.В. вабошқ. Қадимги Ўзбекистон цивилизацияси: давлатчилик ва ҳуқуқ тарихидан лавҳалар. – Тошкент. Адолат, 2001. –10-58 бб;
4. Sagdullayev A S. Qadimgi O'zbekiston ilk yozma manbalarda. Т., 1996.
5. Сагдуллаев А.С. ва бошқ. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. – Тошкент. Академия, 2000. –16-43 бб. Шайдуллаев Ш.Б. Илк давлатларнинг археологик белгилари //O'zbekiston tarixi. Тошкент. 2002. №3, 3-10 бб. ва бошқа
6. Avesto. Yasht kitobi-T., "Sharq", 2001.